

се „своја Тереза” начини епистемолошки релевантном фигуром екстатичне (из себе изашле и себи тако враћене) српске духовне, националне и културне самоспознаје.

Др Милица В. ЂУКОВИЋ

Научни сарадник

Институт за књижевност и уметност, Београд

tiskicvet38@gmail.com

МАЛА ШАХОВСКА ТАБЛА

Александар Гајић, *Кључ ѓревраиџа*, Агора, Нови Сад – Зрењанин 2025

Ако је смрт војника Цакића из романа *Кремманска сџиража* (2021) Александра Гајића оцењена као злочин који „смрди на окултизам”, наставак лова мајора Сокола Филиповића на Мину Пашић – озлоглашену виновницу несрећа на локалитетима златиборског округа – могао би се посматрати као борба у самом средишту својеврсне пандемије окултног, чији широки замаси попримају обресе претње националних размера. *Кључ ѓревраиџа* наставак је још увек у целисти неисписане саге о једном контраобавештајцу у борби са силама немерљивим. Иако функционише као засебно дело, са довољно јасним а притом по радњу неоптерећујућим појашњењима која га везују за иницијално замешатељство у чијем је фокусу борба за власништво над оригиналним записима Кремманског пророчанства, природа сукоба и комплексност ликова најпотпуније се откривају када се *Кључ ѓревраиџа* чита у контексту приче која му претходи.

Четири године након Мининог финалног бекства са фотографисаним списима – будући да је „оригинале” морала жртвовати како би сачувала личну слободу – читаоцима се омогућава праћење радње која је у непосредној временској вези са завршним страницама *Кремманске сџираже*. Радња је смештена у септембар и октобар 2000. године и тематизује друштвенополитичке преокрете и ломове, који су првим романом, али и у оквиру пророчанства, већ наговештени. Један од најосетљивијих, а истовремено и најчешће интерпретираних догађаја из новије српске историје – Пети октобар – своје књижевно уобличење, праћено анализом узрока и последица, добија у Гајићевом *Кључу ѓревраиџа*. Настављајући раније успостављену мисију привођења опасне одбегле шпијунке, мајор Сокол Филиповић одлази у Нови Сад – где га не дочекују мање или више идиличне представе војничке свакодневице, већ сложена мрежа међусобно супротстављених градских и приградских кланова. Мото романа кореспондира са литерарним покретачем радње, односно са њеним закулисним механизмима које Сокол и његови сарад-

ници настоје да разоткрију и зауставе. У том контексту, *Појлег с Калемегдана* Владимира Велмар-Јанковића открива се као више од сведочанства о српској престоници – читаоци намерници у књизи могу препознати концепт о нарочитим просторима (лат. *genius loci*), „на којима се, и судбинским утицајима и слободним опредељењима, сударају свето и профано, онострани и оностране силе! Ова су места попришта сталних духовних и историјских ломова, борби и надметања сила од овога и онога света” (86). Управо ту се овај концепт материјализује кроз Београд и Нови Сад, који су у роману приказани као кичме српског културног простора и градови близанци, чија грандиозна утврђења – Калемегдан и Петроварадин – не представљају само војне или стратешке објекте већ кључне тачке на којима се преламају енергије овог поднебља.

Малобројне напабирчене информације о Мини – од сведочанстава о сексуалним умећима, преко наизглед безначајног коментара о познавању навика униформисаних људи, па све до сапатничке исповести о младости истрошеној у немачким борделима – ни изблиза не осветљавају природу предмета Соколове потраге као опис обиласка значајних новосадских места, који би посећене локације увезао на нивоу потребном за ритуално призивање немира. Као и код сваког покушаја зазивања онога што измиче границама уобичајеног људског искуства, крвна жртва представља кључни елемент, те Минине активности неминовно бивају праћене остављањем специфичних трагова. Међутим, осим што претпоставља масовно жртвовање у циљу искоришћавања потенцијала петоктобарског преврата, она своју намеру артикулише знатно раније, у разговору с првом дамом државе. У *Креманској слиражи* Мира Марковић овековечена је током церемоније са индијским гуруом, док тонски запис њеног разговора с упућеницом у астролошке конфигурације у *Кључу њревраиша* функционише као увертира у предстојеће догађаје, чија ће кулминација наступити петог октобра. Одређивање 24. септембра за датум одржавања избора, како би се и на симболичком плану призвао успех и обновио циклус – ако се у виду има исход Осме седнице тачно тринаест година раније – једна је од Мининих препорука, поред друге, знатно опасније, која подразумева проливање крви „онога ко је изневерио”. Посматрано из перспективе потоњих догађаја, Мина Пашић позиционира се као фигура коби у односу на председникову супругу, док подударност њеног правога имена са именом мајке Мире Марковић уводи додатну, интимну димензију значења, која унутар текста функционише као суптилни знак упозорења.

Протагониста и читалац деле подједнаку запитаност над мотивима Мининог уплитања у неизвесну политичку стварност. „За кога она то ради? У чију корист и каквом се исходу нада” (142) – вишеслојна је непознаница, ако се у обзир узме то да су кремански списи након вештачења проглашени лажним. Мајор Филипковић изостављен је из планова својих

сабораца, који у дослуху с разним службама настоје да креирају пожељн(и)ју завршницу свеопштих блокада, а ипак до његовог уха доспевају ретке информације о намерама и положајима полицијских службеника, детаљи о преговорима и наредбама оних који се обраћају с позиција моћи. Гајић суптилно уплиће два ланца наспрамних збивања чинећи их међусобно зависним и неодвојивим: потеря за опасним агентом прераста у лов на извор системске опасности, урушавања и дестабилизације читаве заједнице, јер је на помолу „дан чишћења у крви након кога ће овај народ остати трајно подељен и у омрази због живота који ће бити однети. Након тога се он неће опоравити наредних стотину година” (320). Поред појачане активности страних обавештајних служби и криминалних лица, велике количине новца унете у земљу, издаје, прекројених планова и другачијег распореда фигура на новопостављеној шаховској табли, *Кључ џреварџа* у највећој мери испитује уплив духовно-религиозних елемената на креирање нове стварности, следећи вишеструко потврђени аксиом да „окултизам и обавештајни рад често иду руку под руку” (173). Александар Гајић у заплет инкорпорира знања о верским сектама – лицима, а нарочито наличјима њиховог пословања. У средишту приче налазе се припадници Шивине присутности, заговорници унутрашњег преображаја ван света „кармија”, на челу са гуруима и свамијима, међу којима је испуњењу мисије током преломних дана најпосвећенија проказана бегунка.

Комплексност описаног периода огледа се у бројним фокализаторима које аутор користи како би из најразличитијих углова осветлио друштвенополитичке прилике, а нарочито неприлике. Стога су за наративну динамику подједнако значајне и цртице које се не односе искључиво на централни заплет, а путем којих читалац успева да окрзне свет недовољно познатих скупина, као што су испоставе Сурчинског клана у Новом Саду, или група „Теодул”, задужена за „концепцију сведимензионалне одбране, која заговара одуховљени однос према физици и технологији, а зарад разумевања одбрамбених дејстава на над-узрочној равни” (76). За двадесет четири септембарско-октобарска дана током којих покушава осујетити окултистичке делатнике да нарочитим ритуалима и крвним жртвама призову силе таме, мајор Филиповић упознаје зависнике, доушнике, особу репрограмирану након иступања из верске заједнице и друге људе са маргине, чије се приче слажу у својеврсну зиданицу информација потребних за ново успостављање пољуљаног поретка. Погледом који премрежава „штекове”, ашраме, пуне београдске улице са декорацијама својственим актуелном тренутку, Александар Гајић обухвата више од једне приче – он обликује слику специфичног историјског периода који је у великој мери утицао на будућност српског народа. Померајући видокруг изван места које су предодређена за пршљенове београдске кичме и, као таква, кључни стратешки локалитети за откључавање

града и интензивирања преврата, аутор показује да се исход историјског ломљења не одлучује искључиво у очигледним центрима моћи, већ и у просторима привидне маргине, где се одигравају пресудни, мада често невидљиви потези.

Кључ преврата може се читати као композиција „мале шаховске табле”, чија ограниченост простора само појачава значај сваког потеза и где сваки маневар може одлучити судбину читавог народа. Однос снага визуелно је наговештен и на корици романа – истуреном белом фигуром суоченом са мноштвом црних, што одражава позицију појединца унутар мреже моћи и ритуалних игара. Символика белог и црног уписана је и у саме ликове: Минин знак је сова, птица ноћи и тајних знања, док јој је супротстављен Сокол, дневни грабљивац – чиме се сукоб већ на симболичком плану може посматрати као партија између светла и таме, на једном скученом али судбински одлучујућем пољу. Остаје нам да нагађамо каква ће отварања бити предмет наредних истрага, да ли ће овог пута крв заиста бити проливена – можда на још једном кључном локалитету државне власти – и да ли ће, уместо на ћелаво ошишаних момака у паркерицама, мајор Филиповић морати да броји чауре испалених метака.

Маријана С. ЈЕЛИСАВЧИЋ КАРАНОВИЋ

Висока школа струковних студија за образовање васпитача, Нови Сад
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
marijanajelisavcic11@gmail.com